

4 IT i vardagen

Internettjänster i samhället	44
Distansarbete	46
Kommunikation	46
Sociala medier	48
Fler Internettjänster	51
Hälsa	54
Miljö	59

Vi lever i ett informationssamhälle där informationsteknik (IT) är ett redskap för kommunikation och information. Ibland talar man om IKT, informations- och kommunikationsteknik, vilket är samma sak som IT.

Sverige är idag ett av de datortätaste länderna i världen och många av oss är beroende av datorer både på arbetet och på fritiden. Vi använder datorn till det mesta, bland annat för att betala räkningar, handla, sjukskrivning, beställa biljetter, hitta vägen, lyssna på musik, spela spel, titta på film och sociala kontakter.

Vi kommer många gånger i kontakt med IT även då vi inte sitter vid datorn eftersom de flesta elektroniska apparater har en liten dator i sig. Mobilen, mp3-spelaren, gps:en, bankomaten, dvd-spelaren, kontokort, kaffesmaskinen och handskannern i mataffären är alla exempel på saker som innehåller någon form av dator.

INTERNETTJÄNSTER I SAMHÄLLET

Utvecklingen av program har haft stor inverkan på datoranvändandet både inom den privata och offentliga sektorn. Idag finns det många olika Internettjänster (e-tjänster) i samhället. Inom vården används e-journaler (elektroniska journaler) i stor utsträckning och inom utbildningsområdet används webbaserad distansutbildning.

Inom affärsvärlden har olika datasystem underlättat arbetet och gjort att tjänster går snabbare, blir säkrare och kostar mindre. Detta har gynnat både företag och kunder. Så gott som all administration sker idag med hjälp av datorer, det kan vara bokföring, lagerhantering, fakturering, order och löner.

The screenshot shows the Nordea website interface. At the top, there is a search bar and navigation links like 'Logga in', 'Verktya och hjälpmedel', 'Hjälp', 'Kontakt', 'Innehåll A-O', and 'Skriv ut'. Below this is a main navigation menu with 'Hem', 'Privat', 'Företag', 'Internationella produkter och tjänster', 'Private Banking', and 'Om Nordea'. The 'Företag' section is expanded, showing a sidebar with 'Företag', 'Pension och försäkring', 'Internettjänster', 'Företagstjänster via Internet', and 'Internetbanken Företag'. The main content area is titled 'Internettjänster' and contains the text: 'Via våra Internettjänster kan du enkelt och smidigt administrera företagets tjänstepensioner.' Below this, there are two sub-sections: 'Våra Internettjänster för försäkringar' with an image of a person on a phone, and 'Företagstjänster via Internet' with an image of a laptop. The text for the second sub-section reads: 'Administrera företagets pensionsplaner för dig med transaktionskonto i Nordea.'

Det finns många tjänster som underlättar både för företagen och deras kunder, till exempel banktjänster på Internet, bokning av biljetter på Internet, utlåning av böcker på bibliotek, webbhandel, självskanning i mataffären och så vidare.

När vi själva utför tjänsterna sparar företagen både tid och antal anställda. Det innebär även en vinst för oss konsumenter eftersom tjänsten blir mer tillgänglig och informativ. Vi kan dessutom lättare jämföra priser, kontrollera om en vara finns i lager och vi slipper telefonköer. En annan stor fördel är att vi kan göra det vilken tid som helst på dygnet som passar oss.

Ibland pratar man om 24-timmarsmyndighet, vilket innebär att en myndighet tillhandahåller tjänster via webben dygnet runt.

Offentliga sektorn

Hos polisen kan datorer användas för att bekämpa brottslighet och flera länder har samarbete kring gemensamma databaser. Andra exempel på e-tjänster inom den offentliga sektorn är bilregistret, sjukskrivning via Försäkringskassan och elektronisk deklaration på Skatteverkets webbplats. För att kunna använda flera av dessa tjänster behöver du ha en så kallad e-legitimation.

En e-legitimation är en personlig elektronisk ID-handling som du använder för att legitimera dig och godkänna handlingar på Internet.

Datasystem inom sjukvården

Många sjukhus och vårdinrättningar använder elektroniska journaler, detta gör patientens hela sjukdomshistoria mer tillgänglig än tidigare. Även information om läkemedel, FASS, nås via datorn med fördelen att informationen uppdateras centralt och uppslagsverket aldrig blir inaktuellt. Vid vissa typer av kirurgiska ingrepp används också datorbaserad specialutrustning.

På Internet kan du även hitta Sjukvårdsrådgivningen som kan ge dig råd vid olika sjukdomar eller symptom.

Utbildning

Interaktiv utbildning eller datorbaserad inläring (CBT, Computer Based Training), innebär att man med hjälp av datorn får lära sig saker genom att lyssna på beskrivningar, titta på demonstrationer till exempel bilder, filmer och animeringar, göra övningar och svara på testfrågor. Datorbaserad utbildning kallas också e-utbildning eller e-lärande (e-learning).

När text, bild, video och ljud används tillsammans brukar det kallas multimedia.

En fördel med e-utbildningar är att de är flexibla, användaren kan lära i sin egen takt, när hon/han själv vill och på vilken plats som helst, bara de har tillgång till en dator. Det är dessutom ett kostnadseffektivt sätt att utbilda.

CBT är ofta en form av distansutbildning.

Inom utbildningsväsendet används IT även vid registrering av studenter, simulatorer för exempelvis pilotutbildning, videokonferenser, informationssökning på Internet samt vanlig e-postkontakt mellan elev och lärare.

DISTANSARBETE

Distansarbete innebär att en person utför hela eller delar av sitt arbete utanför sin vanliga arbetsplats. Det kan antingen vara från hemmet eller till exempel under en resa. Eftersom allt fler har bredband hemma har också möjligheterna till distansarbete ökat.

Genom att arbeta hemifrån kan man spara tid då man slipper resan till och från arbetsplatsen. Man kan oftast vara mer flexibel med sin arbetstid och det är lättare att anpassa arbetet efter sin egen rytm. Många upplever dessutom att de får arbeta mer ostört när de inte sitter på arbetsplatsen. Vissa personer kan dock ha problem med att vara tillräckligt disciplinerade för att utföra sitt arbete.

Distansarbete kan också spara pengar åt företaget då den anställde inte utnyttjar utrymme eller andra resurser på arbetsplatsen. Däremot finns risken att personen blir isolerad och tappar den sociala kontakten med arbetskamraterna.

KOMMUNIKATION

Det finns många olika Internettjänster som du kan använda för att kommunicera med andra personer.

E-post

E-post står för elektronisk post, och är ett sätt att skicka meddelanden till andra via Internet. I dagligt tal säger man ofta mejl i stället för e-post. När du hanterar e-post kan du använda ett e-postprogram som du installerar på datorn. I ett e-postmeddelande kan du bifoga filer som exempelvis ordbehandlingsdokument och bilder.

Det går blixtnabbt att skicka e-post och dina meddelanden når mottagaren i stort sett omedelbart, oavsett om mottagaren sitter vid en dator nära dig eller på andra sidan jorden. Det enda som krävs är att du och mottagaren har var sin e-postadress och tillgång till Internet, för att ni ska kunna kommunicera med varandra.

När du skriver en e-postadress måste den vara korrekt skriven, det räcker med att ett tecken är fel så kommer inte brevet fram. En e-postadress är uppbyggd på följande sätt: användarnamn@företagsnamn.landskod

Adressen inleds ofta med mottagarens namn. För- och efternamn åtskiljs ofta av en punkt.

anna.andersson@docendo.se

Snabel-a (@) ingår alltid i e-postadresser.

Efter @ kommer den så kallade domänadressen, vilket ofta är namnet på ett företag.

E-posttjänster

Har du inte tillgång till en e-postadress via din Internetleverantör kan du i stället använda någon av alla de webbaserade e-posttjänster som finns att välja mellan. Dessa är i regel helt gratis och gör det möjligt för dig att sätta dig vid vilken dator som helst i världen och läsa din e-post.

Varje gång du loggar in på din webbaserade e-posttjänst ser du om du har fått nya meddelanden. Du har en Inkorg för dina meddelanden, du kan skriva nya, ta bort och sortera dina meddelanden i olika mappar.

Brevö är en webbtjänst som ger privatpersoner tillgång till en gratis digital brevlåda på Internet. Myndigheter, organisationer och företag kan skicka brev till dig i digital form, i stället för i pappersform. För att du ska kunna ta emot digitala brev från anslutna avsändare måste du anmäla dig till tjänsten.

Chatt, snabbmeddelanden

Chatt är ett snabbt och enkelt sätt att utbyta elektroniska meddelanden mellan personer. Det finns olika typer av chattar, men de mest kända är antagligen ICQ och Windows Live Messenger som är olika gratistjänster för snabbmeddelanden, eller direktmeddelanden som det också kallas.

Kommunikation via snabbmeddelanden (instant message, IM) är snabbare än e-post, eftersom det visas omedelbart på mottagarens bildskärm.

Med ett chattprogram kan du kommunicera med en eller flera personer i realtid. Ni behöver ha samma program och samtidigt vara uppkopplade till Internet. Har du och den du chattar med tillgång till en webbkamera kan ni se varandra under samtalet.

Många webbplatser erbjuder chattfunktioner i enklare form.

Det finns även olika forum som gör det möjligt för flera personer att chatta samtidigt, så kallade chattrum.

Internettelefon

IP-telefoni kallas ibland för bredbandstelefon då det sker via din bredbandsanslutning.

Internettelefon (IP-telefoni) innebär att du använder din dator för att ringa samtal till andra via Internet-protokollet (IP), ibland förekommer förkortningen VoIP (Voice over Internet Protocol). Samtalet sker via din bredbandsanslutning och du behöver inte betala några speciella uppkopplingsavgifter, minutavgifter eller abonnemangskostnader.

Vissa teleoperatörer erbjuder möjligheter att använda IP-telefoni via ett vanligt telefonabonnemang. Du använder din vanliga telefon och samtalen kopplas över Internet i stället, vilket innebär lägre samtalskostnader (jämfört med fast telefon).

SOCIALA MEDIER

På Internet finns olika typer av sociala medier, till exempel olika tjänster för kontakter, diskussioner och utbyte av information. Användarna skapar själva innehållet och kan dela med sig av information, foton, video- och ljudklipp.

Sociala nätverk

Det finns flera olika sociala nätverk på Internet, så kallade online communities. Dessa kan ses som mötesplatser på Internet, där man kan hålla kontakt med släkt och vänner, men även knyta nya band till andra personer med gemensamma intressen. De sociala nätverken har olika inriktningar och målgrupper, de mest kända är Facebook, LinkedIn och Myspace.

För att kunna ta del av innehållet på det sociala nätverket måste du vara medlem och skapa en egen profilsida med namn och foto (eller annan bild). Du presenterar dig själv med till exempel ålder, intressen, bostadsort, arbetsplats och värderingar. I många fall har du möjlighet att skapa egna fotoalbum och dagböcker.

När du är medlem kontakter du andra medlemmar och lägger till dem bland dina kontakter/vänner, du har då möjlighet att se deras profilsidor. Du kan göra egna statusuppdateringar som beskriver vad du gör eller fun-deringar du har. Du ser även dina vänners uppdateringar och har möjlighet att kommentera dem. Du kan dessutom skicka privata meddelanden till andra medlemmar inom det sociala nätverket.

Ett socialt nätverk innehåller ofta olika grupper/diskussionsforum, chatt-möjligheter och en mängd små applikationer som spel och tester.

Bloggar

Blogg är en förkortning av webblogg, en webbplats med publicerade inlägg, där de senaste inläggen alltid visas högst upp. En blogg uppdateras regelbundet, vissa så ofta som flera gånger per dag. Bloggen kan vara privat eller öppen för alla att läsa och kommentera.

En privat blogg kan ofta ses som en elektronisk dagbok och skapas av en enskild person. Du kan även välja att blogga om ett eller flera ämnen som berör dig. En blogg kan även drivas av flera personer eller ett företag.

Mikrobloggar

Mikrobloggar är en tjänst där du kan skicka korta textmeddelanden för att uppdatera din status, dela med dig av dina tankar och observationer. Meddelandet visas hos de användare som har valt att prenumerera på ditt meddelandeflöde, vilket även kallas att följa dig. På samma sätt kan du ta del av andras uppdateringar genom att följa dem. Det finns även möjlighet att kommentera en uppdatering, men endast på ett kort sätt.

En mikroblogg är en snabb kommunikationskanal som kan användas både för sociala kontakter, inom arbetet och för viktiga nyheter. Den mest kända mikrobloggen är idag Twitter, och därifrån kommer ord som twittra (skicka meddelande) och tweets (meddelande).

Meddelandet får innehålla max 140 tecken, för att underlätta möjligheten att skicka det via sms.

Försiktighetsåtgärder

När du går med i ett socialt nätverk eller skapar en blogg bör du vara medveten om att den information du lägger ut om dig själv är tillgänglig för andra personer, därför kan det ibland vara nödvändigt att begränsa den personliga informationen. I de flesta sociala nätverk kan du göra din profil privat så att endast de som du har godkänt kan se den.

Precis som i det verkliga livet bör du vara försiktig med främlingar och inte lita på allt som skrivs på Internet.

RSS-flöden

Det går även att bifoga multimediafiler till RSS-flöden, vilket används för att dela med sig av foton eller ljudfiler (poddradio).

RSS-flöden (RSS-feed, Really Simple Syndication) är en tjänst som visar dig när det finns nytt innehåll på en webbplats som intresserar dig, det kan till exempel vara en nyhetssida eller en blogg. Tack vare RSS behöver du då inte själv söka upp webbsidan för att kontrollera när det hänt något nytt.

Många webbplatser ger dig möjlighet att prenumerera på deras RSS-flöden och du får då automatiskt information i en RSS-läsare eller direkt i din webbläsare, även vissa e-postprogram kan hantera RSS-flöden. Informationen som visas kan antingen vara en rubrik och några rader från webbsidan tillsammans med en länk, men även hela innehållet kan visas direkt.

Diskussionsforum

En annan tjänst på Internet är så kallade diskussionsgrupper vilka fungerar som forum där olika ämnen avhandlas, kallas ibland för Internetforum. Man kan se det som en digital anslagstavla där man kan byta åsikter eller ge råd till varandra. Ett diskussionsforum innehåller ofta ett antal huvudkategorier och eventuella underkategorier. I dessa kategorier finns sedan så kallade trådar (diskussioner, ämnen eller rubriker) som alla kan kommentera.

På vissa forum kan du göra inlägg utan att logga in, medan du på andra forum behöver registrera dig och logga in för att kunna kommentera ämnet. När du har skrivit ett inlägg visas det högst upp i kategorin och de andra medlemmarna kan läsa och kommentera det.

Inläggen kontrolleras av en så kallad moderator som kan ta bort opassande inlägg (som innehåller exempelvis uppvigling eller upphovsrättsintrång).

Musik, foton, filmer

Det finns även olika forum där du kan publicera material som du själv har skapat, vilket ibland kallas användarskapat innehåll. Du kan till exempel publicera texter, musik, foton och filmer på en webbplats, och andra personer kan kommentera ditt alster. Många sociala nätverk erbjuder även möjlighet att publicera olika typer av material, men du kan naturligtvis publicera det på en egen webbplats också.

YouTube är en välkänd webbplats där användare kan publicera olika videoklipp som vem som helst kan se.

Poddsändningar är en enkel metod för att publicera video- och ljudfiler via Internet. Det enda som krävs är en mikrofon och ett program för att spela in ljud. Med andra ord så kan vem som helst nå ut med egenproducerad radio till hela världen.

Du bör alltid läsa de regler som gäller på ett forum innan du gör ett inlägg.

Du får inte publicera material som någon annan har upphovsrätten till, läs mer om upphovsrätt längre fram i boken.

Virtuell verklighet

En virtuell verklighet (virtual reality) är en miljö som påminner om den fysiska världen. Det kan vara ett datorspel där användaren kan röra sig fritt i en tredimensionell värld. Men det kan även vara ett socialt nätverk på Internet eller en teknik för exempelvis utbildning med simulatorer, träning och sjukvård.

Onlinespel

Onlinespel är spel som spelas över ett nätverk, då oftast över Internet direkt i webbläsaren. I många onlinespel spelar man tillsammans med flera andra personer eller möter andra personer i spelet. Det finns många olika typer av onlinespel, både enkla textspel som du spelar själv till avancerade spel som kräver egna program och flera medspelare.

För vissa onlinespel, till exempel *World of Warcraft*, måste du betala en månadsavgift för att kunna spela.

FLER INTERNETTJÄNSTER

Utöver de tjänster vi har beskrivit finns många fler Internettjänster som du kan använda. Här tittar vi på ytterligare några olika tjänster:

E-handel

Att handla och betala via webben kallas elektronisk handel eller e-handel. Utbudet på webben är mycket större jämfört med i en vanlig affär och det är oftast även billigare (tänk dock på att det kan tillkomma kostnader som frakt och expeditionsavgifter). En annan fördel är att du kan handla vilken tid som helst på dygnet. En nackdel är dock att du inte kan känna och klämma på produkten och att det finns oseriösa företag på webben.

När du ska handla på Internet är det lätt att jämföra priser med hjälp av olika tjänster, till exempel webbplatsen Pricerunner.

De flesta stora butiker har idag även webbutiker. På deras webbplats kan du söka bland varorna efter olika kategorier, de varor som du vill köpa lägger du i din virtuella varukorg/kundvagn. När du har handlat klart går du till kassan för att betala. I de flesta fall skickas varorna till dig, men de kan ibland även hämtas i en fysisk butik.

En säker webbplats använder någon form av säkerhetssystem, certifikat. Först i webbadressen ska det stå: https://

Läs mer på Konsumentverkets webbplats, www.konsumentverket.se.

Det finns många olika betalningssätt, det vanligaste är idag kontokort men även postförskott och faktura förekommer. Kontokortsbetalningar över Internet ställer höga krav på säkerheten, vilket de seriösa företagen har. Du bör alltid kontrollera att butiken använder en säker webbplats.

Om du handlar på en svensk webbplats är du skyddad av konsumentköplagen, precis som i alla andra affärer. Vid köp på Internet gäller dessutom distansavtalslagen.

Internetbank

Idag erbjuder de flesta banker sina kunder möjligheten att sköta sina bankaffärer via Internet. Det är ofta tidsbesparande att exempelvis betala räkningar, föra över pengar, köpa och/eller sälja fonder och aktier via Internet, i stället för att behöva besöka ett bankkontor.

Vissa banker kräver så kallade elektroniska certifikat som du laddar ner och använder då du ska logga in på banken. Andra banker tillhandahåller en liten dosa som du använder när du loggar in.

Musik och film

På Internet är det lätt att hitta både musik och film. Har du själv skapat något som du vill publicera kan du bland annat göra det via YouTube som vi nämnt tidigare.

Det finns flera olika tjänster där du både kan lyssna på och köpa musikfiler. Är du intresserad av film hittar du liknande tjänster där du kan hyra eller köpa filmer. För att kunna lyssna på musik eller titta på film behöver du ha en bredbandsanslutning.

Webbradio och tv

Många radiokanaler finns även på Internet, så kallad webbradio. Sändningen är strömmande, vilket innebär att programmet överförs under tiden du lyssnar och du måste hela tiden vara ansluten till Internet. Tack vare webbradio kan du lyssna på en radiokanal oavsett var du befinner dig, bara du har tillgång till Internet. Informationen sparas inte på din dator utan du lyssnar i realtid, samtidigt som sändningen sker.

Vissa radiokanaler låter dig även lyssna på sändningarna i efterhand, till exempel Sveriges Radio, så att du kan lyssna vid ett tillfälle som passar dig.

Du kan lyssna på både svenska och utländska radiokanaler. Dessutom finns det många radiokanaler som bara finns på Internet, så utbudet är enormt.

De flesta kanaler visar sina program gratis, men du kan även välja att betala en summa för att få bättre kvalitet och slippa reklam.

Webb-tv fungerar på samma sätt som webbradio, sändningarna strömmas över Internet (kallas även streaming eller webcast). Många svenska tv-kanaler lägger även ut sina program på webben, så att tittarna har möjlighet att se dem efter sändning. Hur länge det är möjligt att se programmet beror på vilka rättigheter tv-kanalen har till programmet. I vissa fall har du även möjlighet att ta del av extramaterial på tv-kanalens webbplats.

Poddradio

Poddradio är ytterligare en möjlighet att lyssna på radioprogram. Du laddar ner hela programmet till din dator eller en mediaspelare, till exempel en mp3-spelare, och kan sedan lyssna på det var som helst och när det passar dig. För att lyssna på en poddsändning behöver du inte ha tillgång till Internet, däremot behövs det för att kunna ladda ner programmet.

RSS-flöden kan användas för poddsändningar, vilket innebär att du kan prenumerera på vissa sändningar som då automatiskt laddas ner.

Lyssna när du vill, hur du vill och var du vill

I din dator

Lyssna på vår sajt direkt eller när du vill

I mobilen

Surfa till vår mobilsajt eller skaffa appen.

Som poddradio

Ladda ner eller ta med

I din radio

Som vanlig FM-radio och digitalradio.

I din TV

I kabeltv-nätet - så här gör du

Registrering

Du behöver ofta registrera dig hos ett företag för att få möjlighet att utnyttja deras tjänster på Internet, till exempel för att handla via en webbutik eller att utnyttja en banktjänst och att betala räkningar.

Registreringen sker ofta med hjälp av ett webbformulär som du fyller i med information, de fält som är markerade med * är ofta sådana fält som du måste fylla i. När du är klar klickar du på en knapp för att skicka eller spara. Ibland får du inloggningsuppgifterna via e-post för att du ska bekräfta att du vill bli registrerad, först därefter kan du logga in.

När du registrerar dig på en webbplats hamnar du i företagets register. Dessa register behövs för att företagets verksamhet ska fungera, till exempel för att de ska kunna leverera varor du beställer via webben till rätt adress. Ju fler tjänster du använder på Internet, desto fler register hamnar du i.